

อคติ 4 กับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน Biase 4 and the Political Participation Behavior of Citizens

พระเอกนรินทร์ เขมกาโม (ศรีบุญ)¹,
พระครูปิยสุเมธธารณ์ (วาริ๋บอ)², พระมหาวรพันธุ์ วรปญโญ (กระจายศรี)³,
พระอริญชัย ฐานุตโตโร⁴, ฟาลิขิต สีหามาศย์⁵ และ พระครูใบฎีกาประภษัญญ์ ธมมวโส (แสงเทียมจันทร์)⁶
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,2,3,4,5,6}
PhraAeknarin Kemagamo (Sribun)¹,
Phrakrupiyasumathaporn (Vareebor)²,
PhramahaVoraphan Vorrapanyo (Voraphan Krajaisri)³,
PhraArinchai Tanuttaro⁴, Falikhit Seehamat⁵
and Prakrubideka Prakrit Dhammawongso (Saengthiamchan)⁶
Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,2,3,4,5,6}
Corresponding Author, Email: Joo412345@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของ อคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธรัฐศาสตร์สำหรับอธิบายมิติภายในของการรับรู้ การตัดสินใจ และการแสดงออกทางการเมือง การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) และการสังเคราะห์องค์ความรู้จากหลักพุทธธรรมร่วมกับทฤษฎีรัฐศาสตร์ร่วมสมัย

ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมิได้ตั้งอยู่บนเหตุผลเชิงตรรกะเพียงอย่างเดียว หากยังได้รับอิทธิพลจากอารมณ์ ความเชื่อ และอคติภายใน ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ข้อมูล การตีความ การตัดสินใจ และพฤติกรรมทางการเมือง โดยอคติ 4 ปรากฏในรูปของการเลือกสนับสนุนฝ่ายการเมืองจากความชอบส่วนบุคคล การตัดสินใจด้วยความโกรธหรือความเกลียดชัง การยึดติดกับข้อมูลที่บิดเบือน และการหลีกเลี่ยงการแสดงออกทางการเมืองเนื่องจากความหวาดกลัว ผลการสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า อคติ 4 สามารถพัฒนาเป็นกรอบ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ซึ่งช่วยเติมเต็มข้อจำกัดของทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการเมืองกระแสหลัก โดยเชื่อมโยงการพัฒนาสถาบันทางการเมืองเข้ากับการพัฒนาจิตสำนึกของพลเมือง เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง

* ได้รับบทความ: 20 มีนาคม 2569; แก้ไขบทความ: 21 มิถุนายน 2569; ตอรับตีพิมพ์: 30 มิถุนายน 2569

เมืองที่ตั้งอยู่บนสติ ปัญญา และการใช้เหตุผล อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างประชาธิปไตยที่มีคุณภาพและยั่งยืน

คำสำคัญ: อคติ 4; การมีส่วนร่วมทางการเมือง; พุทธรัฐศาสตร์; พฤติกรรมทางการเมือง; ประชาธิปไตย

Abstract

This academic article aims to examine the influence of the Four Biases (Agati 4) Chandāgati (bias arising from desire), Dosāgati (bias arising from hatred), Mohāgati (bias arising from delusion), and Bhayāgati (bias arising from fear) on citizens' political participation behavior and to synthesize these concepts into a Buddhist political framework for explaining the internal dimensions of political perception, judgment, and decision-making. The study employs a qualitative approach through documentary research and conceptual synthesis, integrating Buddhist doctrines with contemporary political science theories.

The findings indicate that political participation is not determined solely by rational considerations but is also shaped by emotions, beliefs, and internal biases. These biases influence political information processing, interpretation, decision-making, and political behavior, leading to phenomena such as partisan preferences, political polarization, selective exposure to information, and avoidance of political participation due to fear. The study proposes the Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) as a new conceptual model that complements conventional theories of political participation by incorporating the psychological and ethical dimensions of political behavior. The framework emphasizes the integration of institutional development with the cultivation of citizens' moral consciousness, mindfulness, and wisdom, thereby fostering rational, unbiased, and responsible political participation, which ultimately contributes to the development of a sustainable democratic society.

Keywords: Four Biases (Agati 4); Political Participation; Buddhist Political Science; Political Behavior; Democracy

บทนำ

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยที่สะท้อนบทบาทของประชาชนในการกำหนดทิศทางการเมือง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และการกำหนดนโยบายสาธารณะ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ แนวคิดดังกล่าวครอบคลุมกิจกรรมที่หลากหลาย ตั้งแต่การใช้สิทธิเลือกตั้ง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การติดตามตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม ตลอดจนการแสดงความคิดเห็นและการสื่อสารทางการเมืองผ่านสื่อดิจิทัล (Verba & Nie, 1972; Almond & Verba, 1963) คุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็นตัวชี้วัดสำคัญของความเข้มแข็งของประชาธิปไตยและการพัฒนาพลเมืองในสังคมสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัยมิได้มองว่าพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองเกิดจากการตัดสินใจเชิงเหตุผลเพียงอย่างเดียว หากยังได้รับอิทธิพลจากปัจจัยด้านอารมณ์ ความเชื่อ อัตลักษณ์ทางการเมือง และกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ (Political Cognition) ซึ่งส่งผลต่อการตีความข้อมูล การประเมินผู้สมัครหรือพรรคการเมือง และการตัดสินใจแสดงออกทางการเมือง งานด้านจิตวิทยาการเมืองและเศรษฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมได้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านแนวคิด Cognitive Bias และ Heuristics โดยชี้ว่ามนุษย์มักตัดสินใจบนฐานของความเอนเอียงทางความคิดมากกว่าการประเมินข้อมูลอย่างเป็นกลาง (Tversky & Kahneman, 1974; Kahneman, 2011) ปรากฏการณ์ เช่น Confirmation Bias, Motivated Reasoning และ Affect Heuristic จึงกลายเป็นคำอธิบายสำคัญของการแบ่งขั้วทางการเมือง การเลือกเสพข้อมูลเฉพาะฝ่ายที่ตนเห็นด้วย และการตัดสินใจทางการเมืองที่ขาดเหตุผลในหลายประเทศทั่วโลก

สำหรับบริบทสังคมไทย การมีส่วนร่วมทางการเมืองกำลังเผชิญความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์สื่อและการสื่อสารดิจิทัล ซึ่งเอื้อต่อการแพร่กระจายของข้อมูลบิดเบือน ข่าวปลอม และวาทกรรมสร้างความเกลียดชัง ตลอดจนการแบ่งขั้วทางการเมืองที่รุนแรงขึ้นผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลให้การรับรู้และการตัดสินใจของประชาชนจำนวนมากไม่ได้อยู่บนฐานของอารมณ์ ความเชื่อ และอัตลักษณ์ทางการเมือง มากกว่าการพิจารณาข้อมูลเชิงประจักษ์และประโยชน์สาธารณะ (วรภรณ์ คงสุวรรณ, 2566; Thai PBS, 2566) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่าปัจจัยภายในของผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองมีบทบาทสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยด้านสถาบันหรือโครงสร้างทางการเมือง

เมื่อพิจารณาจากมุมมองพระพุทธศาสนา กลไกภายในที่ทำให้การตัดสินใจเบี่ยงเบนจากความเป็นธรรมสามารถอธิบายได้ผ่านหลัก อคติ 4 (Agati 4) ได้แก่ ฉันทาคติ (ลำเอียงเพราะความรักหรือความชอบ) โทสาคติ (ลำเอียงเพราะความโกรธหรือความเกลียดชัง) โมหาคติ (ลำเอียงเพราะความหลงหรือความไม่รู้) และ ภยาคติ (ลำเอียงเพราะความหวาดกลัว) ซึ่งเป็นหลักธรรมที่อธิบายต้นเหตุของ

การตัดสินใจที่คลาดเคลื่อนจากความยุติธรรมและเหตุผล (ราชบัณฑิตยสภา, 2553; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556) หากตีความในมิติรัฐศาสตร์ อดิตี 4 มิได้จำกัดอยู่เพียงการพิจารณาคดีหรือการบริหารราชการเท่านั้น แต่ยังสามารถอธิบายพฤติกรรมการรับรู้ การประเมินข้อมูล และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมประชาธิปไตยที่ข้อมูลข่าวสารและอารมณ์ทางการเมืองมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจอย่างสูง

แม้ว่างานศึกษาด้านรัฐศาสตร์จะอธิบายการมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านกรอบแนวคิดด้านวัฒนธรรมทางการเมือง ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุผล (Rational Choice Theory) พฤติกรรมผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และแนวคิด Cognitive Bias มาอย่างต่อเนื่อง แต่ยังไม่ปรากฏงานวิชาการจำนวนน้อยที่บูรณาการหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะ อดิตี 4 เข้ากับการอธิบายพฤติกรรมการเมืองในฐานะกลไกภายในของการรับรู้และการตัดสินใจ จึงยังคงมีช่องว่างทางวิชาการ (Research Gap) ในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านรัฐศาสตร์ จิตวิทยาการเมือง และพุทธจิตวิทยา เพื่ออธิบายคุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างเป็นองค์รวม

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์บทบาทของอดิตี 4 ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (2) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอดิตี กระบวนการรับรู้ และการตัดสินใจทางการเมืองผ่านการบูรณาการทฤษฎีรัฐศาสตร์ร่วมสมัยกับหลักพุทธธรรม และ (3) สร้างสรรค์เป็น Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนสติ ปัญญา และความเป็นกลาง อันนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพและยั่งยืน

ในเชิงวิชาการ บทความนี้มีคุณูปการสำคัญในการขยายขอบเขตการศึกษาพฤติกรรมการเมืองจากการอธิบายปัจจัยภายนอกด้านโครงสร้างและสถาบัน ไปสู่การวิเคราะห์ปัจจัยภายในของมนุษย์ผ่านหลัก อดิตี 4 ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิด Cognitive Bias ในจิตวิทยาการเมือง และพัฒนาเป็น Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ในฐานะกรอบพุทธรัฐศาสตร์ที่สามารถอธิบายพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองได้อย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณภาพประชาธิปไตยผ่านการพัฒนาจิตสำนึก คุณธรรม และการรู้เท่าทันอคติของพลเมืองควบคู่กับการพัฒนาสถาบันทางการเมือง

แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) เป็นแนวคิดพื้นฐานในรัฐศาสตร์ที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับกระบวนการใช้อำนาจอธิปไตย โดยมุ่งเน้นบทบาทของพลเมืองในการกำหนดทิศทางทางการเมือง การตรวจสอบการใช้อำนาจ และการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐ

แนวคิดนี้มีความสำคัญต่อการอธิบายคุณภาพของระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วมสะท้อนถึงความเข้มแข็งของสังคมการเมืองและความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในแต่ละสังคม Verba และ Nie (1972) อธิบายว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึงกิจกรรมของประชาชนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างอิทธิพลต่อการคัดเลือกผู้นำทางการเมืองหรือการตัดสินใจของเจ้าหน้าที่รัฐ ขณะที่ Milbrath และ Goel (1977) ขยายความว่าการมีส่วนร่วมมิได้จำกัดเฉพาะการสนับสนุนรัฐบาล หากยังรวมถึงการคัดค้าน การวิพากษ์ และการเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ส่วน Almond และ Verba (1963) เสนอว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นผลจากวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ซึ่งหล่อหลอมทัศนคติ ความเชื่อ และความพร้อมของพลเมืองในการเข้าไปมีบทบาทในกระบวนการทางการเมือง

ในบริบทของประเทศไทย นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้อธิบายว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองครอบคลุมการกระทำของปัจเจกและกลุ่มบุคคลที่มุ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของรัฐ ทั้งในรูปแบบของการสนับสนุน การตรวจสอบ การคัดค้าน และการแสดงออกทางการเมือง ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยสมัครใจหรือเป็นผลจากบริบททางสังคมและการเมือง การมีส่วนร่วมจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการใช้สิทธิเลือกตั้ง หากยังรวมถึงการติดตามนโยบาย การรวมกลุ่มภาคประชาชน การเข้าชื่อเสนอร่างกฎหมาย การชุมนุมโดยสงบ และการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อสื่อสารความคิดเห็นทางการเมือง

เมื่อพิจารณาตามรูปแบบของกิจกรรม การมีส่วนร่วมทางการเมืองสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมแบบทางการ (Formal Participation) เช่น การเลือกตั้ง การลงประชามติ การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง และการติดต่อผู้แทนราษฎร ซึ่งดำเนินการผ่านกลไกของสถาบันทางการเมือง (Almond & Verba, 1963; Verba & Nie, 1972) (2) การมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการ (Informal or Unconventional Participation) เช่น การชุมนุม การเดินขบวน การรณรงค์เชิงสัญลักษณ์ และการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม ซึ่งมุ่งสร้างแรงกดดันต่อผู้มีอำนาจผ่านช่องทางนอกระบบสถาบัน และ (3) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัล (Digital Political Participation) เช่น การแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อสังคมออนไลน์ การเผยแพร่ข้อมูลทางการเมือง การลงชื่อผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ และการรณรงค์ผ่านเครือข่ายดิจิทัล ซึ่งได้กลายเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมร่วมสมัย

แม้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมจะมีความแตกต่างกัน แต่ล้วนมีเป้าหมายร่วมคือการสร้างอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายและทิศทางการเมือง อย่างไรก็ตาม แต่ละรูปแบบมีต้นทุน โอกาส และผลกระทบที่แตกต่างกัน การเลือกตั้งมีต้นทุนการเข้าร่วมต่ำแต่มีผลเชิงสถาบันสูง ขณะที่การชุมนุมหรือการเคลื่อนไหวทางสังคมมีต้นทุนส่วนบุคคลสูงแต่สามารถสร้างแรงกดดันทางการเมืองได้อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนการมีส่วนร่วมผ่านสื่อดิจิทัลช่วยขยายพื้นที่การแสดงความคิดเห็นและลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ แต่ใน

ขณะเดียวกันก็เพิ่มความเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของข้อมูลบิดเบือน การแบ่งขั้วทางการเมือง และปรากฏการณ์ห้องสะท้อนเสียง (Echo Chamber)

ในด้านการอธิบายแรงจูงใจของการมีส่วนร่วม Rational Choice Theory เสนอว่า พลเมืองจะตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเมื่อประเมินแล้วว่าประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับมีมากกว่าต้นทุนที่ต้องเสีย โดยอาศัยการคำนวณผลประโยชน์ ความเสี่ยง และความเป็นไปได้ที่การกระทำของตนจะส่งผลต่อผลลัพธ์ทางการเมือง แนวคิดดังกล่าวมีคุณูปการในการอธิบายพฤติกรรมของพลเมืองในฐานะผู้ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล แต่ทว่านักวิชาการให้ความสำคัญกับเหตุผลเชิงคำนวณมากเกินไป และละเลยอิทธิพลของอารมณ์ ความเชื่อ และอัตลักษณ์ทางการเมืองที่มีบทบาทต่อการตัดสินใจของมนุษย์

ข้อจำกัดดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนางานศึกษาด้าน Political Psychology และ Behavioral Political Science ซึ่งเสนอว่าการตัดสินใจทางการเมืองไม่ได้ตั้งอยู่บนเหตุผลเพียงอย่างเดียว หากยังได้รับอิทธิพลจาก Cognitive Bias และ Heuristics เช่น Confirmation Bias, Motivated Reasoning และ Affect Heuristic ที่ทำให้บุคคลเลือกเสพข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิม ดีความข้อมูลอย่างลำเอียง และตัดสินใจบนฐานของอารมณ์มากกว่าหลักฐานเชิงประจักษ์ (Tversky & Kahneman, 1974; Kahneman, 2011) ปรากฏการณ์ดังกล่าวยิ่งเด่นชัดในยุคสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มดิจิทัลมีแนวโน้มคัดเลือกข้อมูลที่สอดคล้องกับความสนใจของผู้ใช้ ส่งผลให้การแบ่งขั้วทางการเมืองและการรับรู้ข้อมูลแบบเลือกข้างทวีความรุนแรงมากขึ้น

จากการทบทวนแนวคิดข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการเมืองสามารถอธิบายอิทธิพลของโครงสร้างทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง ทรัพยากรของพลเมือง และกระบวนการรับรู้เชิงจิตวิทยาได้อย่างครอบคลุมในระดับหนึ่ง แต่ยังมีข้อจำกัดในการอธิบาย มิติภายในของจิตสำนึกและคุณธรรม ที่เป็นรากฐานของการรับรู้และการตัดสินใจของมนุษย์ โดยเฉพาะความลำเอียงที่เกิดจากความรัก ความโกรธ ความหลง และความหวาดกลัว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมทางการเมืองในสังคมร่วมสมัย

ผู้เขียนเห็นว่า การบูรณาการหลัก อคติ 4 ในพระพุทธศาสนาเข้ากับทฤษฎีรัฐศาสตร์และจิตวิทยาการเมือง จะช่วยขยายขอบเขตการอธิบายพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองจากการมุ่งวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก ไปสู่การทำความเข้าใจกลไกภายในของการรับรู้และการตัดสินใจของพลเมืองอย่างเป็นองค์รวม อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการสังเคราะห์ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่บทความนี้นำเสนอในลำดับต่อไป

1. แนวคิดอคติในมิติพฤติกรรมมนุษย์

แนวคิดเรื่อง อคติ (Bias) เป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในศาสตร์ด้านจิตวิทยา พฤติกรรมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ เนื่องจากเป็นกลไกภายในที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ การตีความ

ข้อมูล และการตัดสินใจของมนุษย์ ในทางจิตวิทยาสมัยใหม่ อคติถูกอธิบายผ่านแนวคิด Cognitive Bias ซึ่งหมายถึงความเอนเอียงของกระบวนการคิดที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ (Systematic Bias) อันเป็นผลจากการที่มนุษย์ใช้กระบวนการคิดแบบลัดหรือ Heuristics เพื่อลดภาระในการประมวลผลข้อมูล แม้วิธีดังกล่าวจะช่วยให้การตัดสินใจเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็อาจนำไปสู่การประเมินข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงและหลักเหตุผล (Tversky & Kahneman, 1974; Kahneman, 2011)

ในทางรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะการศึกษาพฤติกรรมผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (Voter Behavior) และจิตวิทยาการเมือง (Political Psychology) อคติได้รับการยอมรับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดการรับรู้ข่าวสาร การประเมินผู้สมัครรับเลือกตั้ง การยึดมั่นในอัตลักษณ์ทางการเมือง และการตัดสินใจมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (Bartels, 2002; Lodge & Taber, 2013) งานศึกษาจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าการตัดสินใจทางการเมืองมิได้ตั้งอยู่บนการใช้เหตุผลเชิงตรรกะเพียงอย่างเดียว หากแต่ได้รับอิทธิพลจากอารมณ์ ความเชื่อ และประสบการณ์เดิม ซึ่งทำให้บุคคลมีแนวโน้มเลือกข้อมูลที่สอดคล้องกับทัศนคติของตน และปฏิเสธข้อมูลที่ขัดแย้งกับความเชื่อเดิม

แนวคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากงานด้าน Political Behavior ซึ่งเสนอว่าอคติทางการเมืองรับรู้แทรกซึมอยู่ในทุกขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ตั้งแต่การเลือกประเด็นที่สนใจ การเลือกแหล่งข่าว การตีความข้อมูล ไปจนถึงการตัดสินใจเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง (Lau & Redlawsk, 2001) ตัวอย่างสำคัญ ได้แก่ Confirmation Bias ที่ทำให้บุคคลเลือกเฉพาะข้อมูลที่สนับสนุนความเชื่อเดิม Motivated Reasoning ที่ตีความข้อมูลเพื่อปกป้องจุดยืนของตน และ Affect Heuristic ที่ใช้อารมณ์เป็นฐานในการตัดสินใจมากกว่าการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นเหตุผล ในบริบทของสื่อสังคมออนไลน์ กลไกของอัลกอริทึมยังส่งเสริมการเกิด Echo Chamber หรือ “ห้องสะท้อนเสียง” ซึ่งทำให้ผู้ใช้ได้รับข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อของตนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้อคติทางการเมืองยิ่งฝังลึกและยากต่อการเปลี่ยนแปลง (Sunstein, 2009)

เมื่อพิจารณาจากมุมมองพระพุทธศาสนา ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านหลักอคติ 4 (Agati 4) ได้แก่ ฉันทาคติ (ลำเอียงเพราะความรักหรือความชอบ) โทสาคติ (ลำเอียงเพราะความโกรธหรือความเกลียดชัง) โมหาคติ (ลำเอียงเพราะความหลงหรือความไม่รู้) และ ภยาคติ (ลำเอียงเพราะความหวาดกลัว) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เพื่อเตือนมิให้ผู้ปกครอง ผู้พิพากษา และบุคคลทั่วไปปล่อยให้อารมณ์และกิเลสเข้าครอบงำการวินิจฉัยและการตัดสินใจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

หากเปรียบเทียบในเชิงแนวคิด จะพบว่า ฉันทาคติ มีลักษณะใกล้เคียงกับ Affect Heuristic และ In-group Bias ซึ่งทำให้บุคคลประเมินบุคคลหรือกลุ่มที่ตนชื่นชอบในเชิงบวกมากกว่าข้อเท็จจริง โทสาคติ สอดคล้องกับการตัดสินใจที่ถูกครอบงำด้วยความโกรธและอคติต่อฝ่ายตรงข้าม ส่งผลให้ปฏิเสธข้อมูลหรือ

เหตุผลที่แตกต่าง โมหาคติ มีความใกล้เคียงกับการรับรู้ที่ผิดพลาดจากข้อมูลบิดเบือนและการขาดการไตร่ตรองอย่างมีวิจารณญาณ ขณะที่ ภยาคติ สะท้อนบทบาทของความหวาดกลัวในการบิดเบือนการประเมินความเสี่ยงและการตัดสินใจ ซึ่งอาจนำไปสู่การยอมรับข้อมูลหรือการสนับสนุนนโยบายที่ขัดกับหลักเหตุผลและประโยชน์ส่วนรวม

แม้แนวคิด Cognitive Bias และ อคติ 4 จะเกิดขึ้นจากฐานความรู้ที่ต่างกัน แต่ทั้งสองต่างอธิบายปรากฏการณ์เดียวกัน คือ การที่มนุษย์ไม่ได้ตัดสินใจอย่างเป็นกลาง หากถูกกำกับด้วยอารมณ์ ความเชื่อ และกระบวนการรับรู้ภายใน ความแตกต่างสำคัญคือ จิตวิทยาสมัยใหม่มุ่งอธิบายกลไกการเกิดอคติในเชิงประจักษ์และเสนอวิธีลดผลกระทบผ่านการออกแบบกระบวนการตัดสินใจ ขณะที่พระพุทธศาสนามองอคติในฐานะกิเลสที่ต้องได้รับการรู้เท่าทันและขัดเกลากับสติ ปัญญา และคุณธรรม เพื่อให้การตัดสินใจเป็นไปตามหลักธรรมและความเป็นธรรม

ผู้เขียนเห็นว่า การบูรณาการแนวคิด Cognitive Bias กับหลัก อคติ 4 ช่วยขยายขอบเขตการอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองจากการวิเคราะห์กระบวนการรับรู้เชิงจิตวิทยา ไปสู่การทำความเข้าใจมิติด้านคุณธรรมและการพัฒนาจิตสำนึกของพลเมือง อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีคุณภาพ การวิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นฐานสำคัญสำหรับการสังเคราะห์ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ซึ่งบทความนี้เสนอเป็นกรอบพุทธรัฐศาสตร์ในการอธิบายและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนสติ ปัญญา และความเป็นกลาง มากกว่าการตัดสินใจที่ถูกครอบงำด้วยอคติและอารมณ์

หลักอคติ 4 ในพระพุทธศาสนา

หลัก อคติ 4 เป็นกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ใช้อธิบายความลำเอียงของจิต ซึ่งทำให้การรับรู้ การวินิจฉัย และการตัดสินใจของมนุษย์เบี่ยงเบนไปจากความถูกต้องและความเป็นธรรม คำว่า “คติ” หมายถึงทางหรือแนวทางที่จิตดำเนินไป ส่วน “อคติ” หมายถึงทางที่ผิดหรือแนวโน้มของจิตที่เอนเอียงไปจากธรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าอคติคือกระบวนการภายในที่ทำให้บุคคลตัดสินใจภายใต้อิทธิพลของความรัก ความโกรธ ความหลง และความกลัว มากกว่าการใช้เหตุผลและปัญญาอย่างรอบด้าน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2556)

ในพระพุทธศาสนา อคติ 4 มิได้เป็นเพียงข้อบกพร่องทางอารมณ์ของปัจเจกบุคคล แต่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ การตัดสินใจ การบริหารบ้านเมือง และการใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม เพราะเมื่อจิตถูกครอบงำด้วยอคติ การพิจารณาข้อเท็จจริงย่อมถูกแทนที่ด้วยความพึงพอใจ ความชิงชัง ความไม่รู้ หรือความหวาดกลัว หลักอคติ 4 จึงมีนัยทั้งทางจริยธรรม พฤติกรรมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ โดยสามารถนำมาใช้อธิบายกลไกภายในที่กำหนดการรับรู้และการตัดสินใจทางการเมืองของประชาชนได้อย่างเป็นระบบ

1. องค์ประกอบของอคติ 4

1.1 ฉันทาคติ: ความลำเอียงเพราะรักหรือชอบ

ฉันทาคติ หมายถึง การตัดสินใจที่ถูกกำกับด้วยความพอใจ ความผูกพัน หรือความชื่นชอบส่วนบุคคล เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยฉันทาคติ บุคคลจะมีแนวโน้มประเมินบุคคล กลุ่ม หรือสิ่งที่ตนชอบในเชิงบวกเกินกว่าข้อเท็จจริง และลดความสำคัญของข้อมูลที่ขัดแย้งกับความรู้สึกเดิม ในเชิงจิตวิทยา กลไกดังกล่าวใกล้เคียงกับ In-group Bias, Affect Heuristic และการตัดสินใจบนฐานความผูกพันทางอารมณ์ ซึ่งทำให้บุคคลให้คุณค่าแก่ฝ่ายของตนมากกว่าการพิจารณาด้วยหลักฐานและเหตุผล (Slovic et al., 2007; Kahneman, 2011)

ในบริบททางการเมือง ฉันทาคติอาจปรากฏผ่านการสนับสนุนพรรคการเมือง ผู้นำ หรืออุดมการณ์อย่างไม่มีเงื่อนไข แม้จะมีข้อมูลแสดงถึงความผิดพลาดหรือการใช้อำนาจที่ไม่เหมาะสม ความผูกพันดังกล่าวทำให้ประชาชนลดความสามารถในการตรวจสอบฝ่ายที่ตนสนับสนุน และเปลี่ยนการมีส่วนร่วมทางการเมืองจากการประเมินเชิงเหตุผลไปสู่การปกป้องอัตลักษณ์ของกลุ่มตน

1.2 โทษาคติ: ความลำเอียงเพราะโกรธหรือชัง

โทษาคติหมายถึงความลำเอียงที่เกิดจากความโกรธ ความเกลียด ความแค้น หรือความไม่พอใจ ซึ่งทำให้บุคคลมองฝ่ายตรงข้ามในเชิงลบเกินกว่าความเป็นจริง เมื่อถูกครอบงำด้วยโทษาคติ บุคคลมักปฏิเสธข้อมูลที่มาจากฝ่ายที่ตนไม่ชอบ ตีความเจตนาของอีกฝ่ายในทางร้าย และลดทอนคุณค่าหรือความชอบธรรมของความคิดเห็นที่แตกต่าง

ในทางจิตวิทยาการเมือง โทษาคติมีความใกล้เคียงกับ Out-group Bias และ Affective Polarization ซึ่งทำให้ฝ่ายตรงข้ามถูกมองมิใช่เพียงผู้เห็นต่าง แต่เป็นภัยคุกคามหรือศัตรูทางศีลธรรม (Iyengar & Westwood, 2015) ผลที่เกิดขึ้นคือการลดพื้นที่ของการสนทนา การประณามประณาม และการพิจารณาข้อเสนอจากเนื้อหาคือเป็นกลาง พฤติกรรมทางการเมืองจึงอาจเปลี่ยนจากการถกเถียงเชิงเหตุผลไปสู่การโจมตี การดูหมิ่น และการปฏิเสธอีกฝ่ายโดยอาศัยอารมณ์เป็นสำคัญ

1.3 โมหาคติ: ความลำเอียงเพราะหลงหรือไม่รู้

โมหาคติหมายถึงความลำเอียงที่เกิดจากอวิชชา ความไม่รู้ ความเข้าใจคลาดเคลื่อน และการขาดวิจารณญาณ บุคคลที่ตกอยู่ภายใต้โมหาคติไม่สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น หลักฐานออกจากข่าวลือ หรือเหตุผลออกจากวาทกรรมที่จูงใจทางอารมณ์ได้อย่างชัดเจน (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2560)

ในมิติพฤติกรรมทางการเมือง โมหาคติสัมพันธ์กับความผิดพลาดทางการรู้คิด การขาดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ และการยอมรับข้อมูลบิดเบือนโดยปราศจากการตรวจสอบ ประชาชนอาจเลือกเชื่อข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิม แม้ไม่มีหลักฐานสนับสนุน หรือปฏิเสธข้อมูลทางวิชาการเพียงเพราะขัดกับ

ความคุ้นเคยของตน กลไกดังกล่าวสอดคล้องกับ Confirmation Bias, Misinformation Effect และ Motivated Reasoning ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการแพร่กระจายข่าวปลอมและความเข้าใจทางการเมืองที่คลาดเคลื่อน (Lau & Redlawsk, 2001; Lodge & Taber, 2013)

1.4 ภัยาคติ: ความลำเอียงเพราะกลัว

ภัยาคติ หมายถึง การตัดสินใจที่ถูกกำกับด้วยความหวาดกลัว ความไม่มั่นคง หรือความกังวลต่อผลกระทบที่จะเกิดแก่ตนเอง เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยความกลัว บุคคลมักให้ความสำคัญกับความปลอดภัย เฉพาะหน้ามากกว่าความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือประโยชน์ส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556)

ในเชิงจิตวิทยา ภัยาคติสัมพันธ์กับ Authority Bias, Conformity และการตัดสินใจที่ขับเคลื่อนด้วยความกลัว บุคคลอาจยอมคล้อยตามผู้มีอำนาจหรือเสียงส่วนใหญ่เพื่อหลีกเลี่ยงการลงโทษ การถูกกีดกัน หรือการสูญเสียสถานะทางสังคม ในบริบทการเมือง ภัยาคติอาจแสดงออกผ่านการไม่กล่าววิพากษ์อำนาจ การหลีกเลี่ยงกิจกรรมทางการเมือง หรือการยอมรับนโยบายที่จำกัดสิทธิเสรีภาพ เพราะเชื่อว่าการดำเนินการดังกล่าวจะช่วยป้องกันภัยคุกคาม แม้ว่าภัยนั้นอาจถูกขยายหรือผลิตซ้ำผ่านวาทกรรมทางการเมืองก็ตาม

2. อคติ 4 ในฐานะกลไกพฤติกรรมมนุษย์

เมื่อพิจารณาในเชิงพฤติกรรม อคติ 4 สามารถสังเคราะห์เป็นระบบภายในของจิตที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์อย่างน้อย 3 ระดับ ได้แก่ การรับรู้ การตีความ และการตัดสินใจ

ระดับแรก คือ การรับรู้ (Perception) อคติทำหน้าที่คัดเลือกว่าบุคคลจะสนใจหรือเพิกเฉยต่อข้อมูลประเภทใด ฉันทาคติทำให้เห็นข้อดีของฝ่ายตนมากกว่าข้อบกพร่อง ขณะที่โทสาคติทำให้มองเห็นข้อเสียของฝ่ายตรงข้ามมากกว่าคุณค่าหรือเหตุผลที่อีกฝ่ายเสนอ

ระดับที่สอง คือ การตีความ (Interpretation) อคติทำหน้าที่เป็นกรอบจัดความหมายให้แก่ข้อมูลข่าวสารเดียวกันอาจถูกตีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงตามระดับความรัก ความชิง ความหลง หรือความกลัวของผู้รับสาร ข้อมูลจึงมิได้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจโดยตรง หากผ่านกระบวนการตีความที่ถูกกำกับด้วยอคติภายใน

ระดับที่สาม คือ การตัดสินใจและการกระทำ (Decision and Action) อคติเป็นแรงผลักดันให้บุคคลเลือกพฤติกรรมบางอย่าง แม้หลักฐานและเหตุผลจะชี้ไปในทิศทางตรงกันข้าม เช่น การเลือกสนับสนุนฝ่ายที่ตนชอบ การโจมตีฝ่ายตรงข้าม การแชร์ข้อมูลที่ยังไม่ได้ตรวจสอบ หรือการหลีกเลี่ยงการแสดงออกทางการเมืองเพราะความหวาดกลัว

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิด Cognitive Bias ในจิตวิทยาสมัยใหม่ จะพบว่าทั้งสองกรอบต่างอธิบายความเอนเอียงในการรับรู้และการตัดสินใจของมนุษย์ แต่มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน จิตวิทยาสมัยใหม่มุ่งอธิบาย

รูปแบบความผิดพลาดทางความคิดในเชิงประจักษ์ ขณะที่พระพุทธรูปศาสนาพุทธอธิบายรากฐานทางอารมณ์และคุณธรรม พร้อมเสนอแนวทางขัดเกลาด้วยสติและปัญญา ดังนั้น อดิ 4 จึงมิได้เป็นเพียงการจำแนกความผิดพลาดทางความคิด แต่เป็นกรอบที่เชื่อมโยงกลไกทางจิตเข้ากับความรู้สึกชอบทางจริยธรรมของผู้ตัดสินใจ

การเชื่อมโยงอดิ 4 สู่พฤติกรรมทางสังคมและการเมือง

อดิ 4 สามารถใช้เป็นกรอบวิเคราะห์พฤติกรรมทางสังคมและการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองมิได้เกิดขึ้นในภาวะที่ประชาชนปลอดจากอารมณ์หรือความเชื่อเดิม ฉันทาคติช่วยอธิบายความผูกพันต่อพรรค ผู้นำ หรืออุดมการณ์ ซึ่งทำให้ประชาชนสนับสนุนฝ่ายของตน โดยลดทอนการตรวจสอบ โทษาคติอธิบายการแบ่งขั้ว ความเกลียดชัง และการปฏิเสธความชอบธรรมของฝ่ายตรงข้าม โมหาคติอธิบายการยอมรับข่าวปลอม วาทกรรมที่ขาดหลักฐาน และการตัดสินใจบนฐานความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ส่วนภยาคติอธิบายการหลีกเลี่ยงการแสดงออก การยอมจำนนต่ออำนาจ และการสนับสนุนนโยบายที่จำกัดสิทธิเสรีภาพเพราะความหวาดกลัว

อย่างไรก็ตาม อดิทั้งสี่มิได้ทำงานแยกจากกันอย่างเด็ดขาด หากสามารถเสริมแรงซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น ความรักต่อฝ่ายตนอาจนำไปสู่ความเกลียดชังฝ่ายตรงข้าม ความหลงเชื่อข้อมูลที่สนับสนุนกลุ่มตน และความกลัวว่าฝ่ายตรงข้ามจะเข้ามาคุกคามผลประโยชน์หรืออัตลักษณ์ของกลุ่ม กระบวนการดังกล่าวทำให้การแบ่งขั้วทางการเมืองมีความเข้มข้นและยากต่อการคลี่คลาย เพราะอดิได้แทรกซึมทั้งในระดับการรับรู้ ความรู้สึก และการตัดสินใจ

ผู้เขียนเห็นว่า คุณูปการสำคัญของหลักอดิ 4 อยู่ที่การช่วยขยายคำอธิบายพฤติกรรมการเมืองจากมิติของโครงสร้าง สถาบัน และแรงจูงใจภายนอก ไปสู่กลไกภายในของจิตใจและจริยธรรมของพลเมือง กรอบดังกล่าวมิได้เพียงอธิบายว่าเหตุใดประชาชนจึงตัดสินใจอย่างลำเอียง แต่ยังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีคุณภาพจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กันทั้งการออกแบบสถาบันที่ลดโอกาสของการบิดเบือนข้อมูล และการพัฒนาสติ ปัญญา และความสามารถในการรู้เท่าทันอคติของประชาชน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสังเคราะห์ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ในลำดับต่อไป

การวิเคราะห์อดิ 4 กับพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชน

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมิได้เกิดจากการประเมินข้อมูลและผลประโยชน์อย่างมีเหตุผลเพียงอย่างเดียว หากยังได้รับอิทธิพลจากอารมณ์ ความเชื่อ อัตลักษณ์ และความหวาดกลัวที่แทรกอยู่ในกระบวนการรับรู้และการตัดสินใจ หลักอดิ 4 จึงสามารถนำมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์กลไก

ภายในที่กำหนดรูปแบบและคุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งในด้านการเลือกตั้ง การรับรู้ข่าวสาร การแสดงความคิดเห็น การเคลื่อนไหวทางการเมือง และการตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตย

1. ฉันทาคติ: การเมืองที่ขับเคลื่อนด้วยความชอบและความผูกพัน

ฉันทาคติทำหน้าที่เป็นกลไกทางอารมณ์ที่ทำให้บุคคลประเมินผู้สมัคร พรรคการเมือง ผู้นำ หรืออุดมการณ์จากความรัก ความชอบ และความผูกพัน มากกว่าการพิจารณาข้อมูลและผลลัพธ์เชิงนโยบายอย่างรอบด้าน กลไกดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด Affect Heuristic ซึ่งอธิบายว่ามนุษย์มักใช้ความรู้สึกเชิงบวกหรือเชิงลบที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นฐานในการประเมินทางเลือก แทนการวิเคราะห์ต้นทุน ประโยชน์ และความเสี่ยงอย่างเป็นระบบ (Slovic et al., 2007; Kahneman, 2011)

ในทางการเมือง ฉันทาคติมีความสัมพันธ์กับ In-group Bias และ Party Identification โดยความผูกพันต่อพรรค กลุ่ม หรือผู้นำทำหน้าที่เสมือนกรอบกรองข้อมูลทางการเมือง ผู้สนับสนุนมีแนวโน้มให้ความสำคัญกับข้อมูลเชิงบวกของฝ่ายตน ลดทอนข้อบกพร่อง และปฏิเสธหลักฐานที่ไม่สอดคล้องกับภาพลักษณ์หรือความเชื่อเดิม (Campbell et al., 1960) การลงคะแนนเสียงจึงอาจตั้งอยู่บนความรู้สึกว่าเป็น “ฝ่ายเดียวกัน” มากกว่าการประเมินความสามารถ ความโปร่งใส หรือผลกระทบของนโยบายต่อส่วนรวม

ฉันทาคติยังส่งผลต่อพฤติกรรมหลังการเลือกตั้ง เพราะประชาชนอาจลดระดับการตรวจสอบฝ่ายที่ตนสนับสนุน หรือใช้มาตรฐานที่แตกต่างกันในการประเมินการกระทำของแต่ละฝ่าย การกระทำเดียวกันอาจถูกมองว่ายอมรับได้เมื่อเกิดจากฝ่ายตน แต่ถูกวิพากษ์อย่างรุนแรงเมื่อเกิดจากฝ่ายตรงข้าม ภาวะดังกล่าวทำให้หลักความรับผิดชอบทางการเมืองอ่อนแอลง และเปิดโอกาสให้ผู้นำหรือพรรคการเมืองอาศัยความนิยมส่วนบุคคลแทนการสร้างผลงานที่ตรวจสอบได้

ในระดับระบบ ฉันทาคติอาจเปลี่ยนการแข่งขันเชิงนโยบายให้กลายเป็นการแข่งขันด้านภาพลักษณ์ บุคลิกภาพ และอัตลักษณ์ทางการเมือง ส่งผลให้เนื้อหา นโยบาย และผลประโยชน์ระยะยาวของประชาชนถูกลดความสำคัญลง การเมืองเชิงบุคคลและการสื่อสารที่กระตุ้นอารมณ์จึงมีแนวโน้มได้รับความนิยมมากกว่าการถกเถียงเชิงหลักการ (Dalton, 2014)

อย่างไรก็ตาม ความผูกพันทางการเมืองมิได้มีผลเชิงลบเสมอไป เพราะสามารถสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนติดตามข่าวสาร ออกไปใช้สิทธิ และเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะได้ ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อความผูกพันนั้นปราศจากการตรวจสอบและกลายเป็นความภักดีอย่างไม่มีเงื่อนไข ดังนั้น การลดฉันทาคติจึงมิได้หมายถึงการทำให้ประชาชนไม่มีความชอบทางการเมือง แต่หมายถึงการพัฒนาความสามารถในการแยกความชอบส่วนบุคคลออกจากการประเมินข้อเท็จจริงและประโยชน์สาธารณะ

2. โทษาคติ: การเมืองแห่งความเกลียดชังและการแบ่งขั้ว

โทษาคติเป็นความลำเอียงที่เกิดจากความโกรธ ความเกลียดชัง และความไม่พอใจต่อบุคคลหรือ

กลุ่มทางการเมือง เมื่ออารมณ์เชิงลบกลายเป็นกรอบหลักในการประเมิน บุคคลจะมีแนวโน้มตีความข้อมูลของฝ่ายตรงข้ามในทางร้าย ปฏิเสธข้อเสนอดโดยไม่พิจารณาสาระ และลดทอนความชอบธรรมของผู้ที่เห็นต่าง

กลไกดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด Out-group Bias และ Affective Polarization ซึ่งอธิบายว่าความขัดแย้งทางการเมืองมิได้เกิดจากความแตกต่างด้านนโยบายหรืออุดมการณ์เท่านั้น แต่ยังเกิดจากความรู้สึกไม่ไว้วางใจ ไม่ชอบ และเป็นศัตรูต่อกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้าม (Iyengar & Westwood, 2015) เมื่อการเมืองถูกกำหนดด้วยโทสะคติ ฝ่ายอื่นจะไม่ถูกมองเพียงว่าเป็นผู้มีความเห็นต่าง แต่ถูกจัดวางเป็นภัยคุกคามต่อคุณค่า อัตลักษณ์ หรือวิถีชีวิตของกลุ่มตน

ในพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมทางการเมือง โทสะคติอาจแสดงออกผ่านการโจมตีเชิงบุคคล การใช้ภาษาดูหมิ่น การเผยแพร่ข้อมูลที่ทำลายชื่อเสียง และการปฏิเสธข้อเสนอฟังเพราะมาจากฝ่ายที่ไม่ชอบ การอภิปรายสาธารณะจึงเปลี่ยนจากการโต้แย้งเชิงเหตุผลไปสู่การแข่งขันเพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของอีกฝ่าย ขณะเดียวกัน ผู้เข้าร่วมทางการเมืองอาจให้ความสำคัญกับการป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายประสบความสำเร็จ มากกว่าการผลักดันนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

โทสะคติยังทำให้ความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์และศีลธรรม ซึ่งยากต่อการคลี่คลาย เพราะการประนีประนอมถูกตีความว่าเป็นการทรยศต่อฝ่ายตน การเมืองจึงมีลักษณะเป็นเกมผลรวมศูนย์ ซึ่งแต่ละฝ่ายมองว่าชัยชนะของอีกฝ่ายเท่ากับความพ่ายแพ้หรือการถูกคุกคามของกลุ่มตน ภาวะดังกล่าวลดแรงจูงใจในการร่วมมือ การถ่วงดุล และการออกแบบกติกาที่ทุกฝ่ายสามารถอยู่ร่วมกันได้

แม้ความไม่พอใจทางการเมืองสามารถเป็นพลังผลักดันการตรวจสอบอำนาจและการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ แต่ความไม่พอใจจำเป็นต้องแยกออกจากความเกลียดชัง การวิพากษ์นโยบายหรือการใช้อำนาจเป็นส่วนหนึ่งของประชาธิปไตย ขณะที่การลดทอนความเป็นมนุษย์ของฝ่ายตรงข้ามทำลายเงื่อนไขของการอยู่ร่วมกัน ดังนั้น การลดโทสะคติจึงต้องส่งเสริมวัฒนธรรมการโต้แย้งที่แยกบุคคลออกจากประเด็น และยอมรับว่าผู้เห็นต่างยังคงเป็นสมาชิกที่มีความชอบธรรมในชุมชนการเมืองเดียวกัน

3. โมหาคติ: การเมืองภายใต้ข้อมูลคลาดเคลื่อนและข้อจำกัดทางปัญญา

โมหาคติเป็นความลำเอียงที่เกิดจากความไม่รู้ ความเข้าใจคลาดเคลื่อน และการขาดวิจารณญาณในการประเมินข้อมูล ในทางพฤติกรรมศาสตร์ กลไกดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด Bounded Rationality ซึ่งชี้ว่ามนุษย์มีข้อจำกัดด้านเวลา ข้อมูล และความสามารถในการประมวลผล จึงต้องอาศัยวิธีคิดแบบลัดหรือฮิวริสติกในการตัดสินใจ ส่งผลให้เกิดความผิดพลาดทางการรับรู้ เช่น Confirmation Bias, Availability Heuristic และ Motivated Reasoning (Tversky & Kahneman, 1974; Kahneman, 2011)

ในบริบททางการเมือง โมหาคติไม่จำกัดอยู่เพียงการไม่มีข้อมูล แต่รวมถึงการไม่สามารถแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริง ความคิดเห็น การตีความ และการโฆษณาชวนเชื่อ ประชาชนอาจเชื่อข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิมโดยไม่ตรวจสอบแหล่งที่มา ขณะเดียวกันก็ปฏิเสธข้อมูลที่ขัดกับจุดยืนของตน แม้จะมีหลักฐานรองรับ พฤติกรรมดังกล่าวทำให้การตัดสินใจทางการเมืองตั้งอยู่บนภาพจำ ข่าวลือ หรือวาทกรรมมากกว่าข้อมูลที่สามารถตรวจสอบได้

การขยายตัวของสื่อสังคมออนไลน์ทำให้ผลของโมหาคติทวีความซับซ้อนขึ้น เพราะข้อมูลสามารถแพร่กระจายอย่างรวดเร็วโดยไม่ผ่านกระบวนการตรวจสอบ ขณะที่อัลกอริทึมมีแนวโน้มนำเสนอเนื้อหาที่สอดคล้องกับพฤติกรรมและความสนใจเดิมของผู้ใช้ จึงเกิดสภาพแวดล้อมแบบ Echo Chamber ซึ่งแต่ละกลุ่มได้รับข้อมูลที่ตอกย้ำความเชื่อของตนและแทบไม่มีปฏิสัมพันธ์กับข้อมูลที่แตกต่าง (Sunstein, 2009) ผลคือสังคมอาจสูญเสียฐานข้อเท็จจริงร่วมที่จำเป็นต่อการอภิปรายและตัดสินใจทางการเมือง

ในระดับประชาธิปไตย โมหาคติบั่นทอนคุณภาพของเจตจำนงประชาชน เพราะการเลือกตั้งและการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพต้องอาศัยการเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้องและความสามารถในการประเมินข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ หากการตัดสินใจเกิดขึ้นจากข้อมูลเท็จหรือความเข้าใจคลาดเคลื่อน ผลลัพธ์เชิงสถาบันย่อมไม่สะท้อนเจตจำนงที่รอบรู้ของประชาชนอย่างแท้จริง และเปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจหรือกลุ่มผลประโยชน์ใช้การบิดเบือนข้อมูลเป็นเครื่องมือกำกับพฤติกรรมทางการเมือง

อย่างไรก็ดี การอธิบายโมหาคติไม่ควรนำไปสู่การตำหนิประชาชนว่าไร้ความรู้เพียงฝ่ายเดียว เพราะคุณภาพของการรับรู้ยังขึ้นอยู่กับโครงสร้างสื่อ การเข้าถึงข้อมูล ความโปร่งใสของรัฐ และระบบการศึกษา การลดโมหาคติจึงต้องดำเนินควบคู่กันทั้งการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ การคิดเชิงวิพากษ์ การตรวจสอบข้อเท็จจริง และการสร้างระบบข้อมูลสาธารณะที่น่าเชื่อถือและเข้าถึงได้

4. ภัยคติ: การเมืองที่ถูกกำกับด้วยความหวาดกลัว

ภัยคติเป็นความลำเอียงที่เกิดจากความหวาดกลัว ความไม่มั่นคง และความกังวลต่อผลกระทบที่จะเกิดแก่ตนเองหรือกลุ่มของตน เมื่อความกลัวเข้าครอบงำ บุคคลมักให้ความสำคัญกับการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเฉพาะหน้ามากกว่าการยึดหลักความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือสิทธิเสรีภาพ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

ในเชิงจิตวิทยาสังคม ภัยคติสัมพันธ์กับ Authority Bias, Conformity และแนวคิด Spiral of Silence ซึ่งอธิบายว่าบุคคลที่รู้สึกว่าการเห็นของตนเป็นเสียงส่วนน้อยมักเลือกที่จะนิ่งเงียบเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกโดดเดี่ยว ถูกกลั่นแกล้ง หรือถูกกีดกันจากกลุ่ม การไม่แสดงออกจึงมิได้หมายความว่าบุคคลไม่มีความคิดเห็นทางการเมือง แต่อาจสะท้อนความไม่ปลอดภัยและความไม่มั่นใจต่อผลที่จะตามมาจากการใช้สิทธิของตน

ในพฤติกรรมทางการเมือง ภายภาคอาจปรากฏผ่านการหลีกเลี่ยงการแสดงความคิดเห็น การไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่ตนเห็นว่าชอบธรรม การยอมคล้อยตามผู้มีอำนาจ หรือการสนับสนุนนโยบายที่จำกัดสิทธิเสรีภาพภายใต้ข้ออ้างเรื่องความมั่นคงและความปลอดภัย ความกลัวยังสามารถถูกผลิตและขยายผ่านวาทกรรมทางการเมือง เช่น การสร้างภาพภัยคุกคามจากฝ่ายตรงข้าม กลุ่มชนบางกลุ่ม หรือสถานการณ์วิกฤติ เพื่อสร้างการยอมรับต่อมาตรการพิเศษและการรวมศูนย์อำนาจ

ผลกระทบสำคัญคือการมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ถูกแทนที่ด้วยการมีส่วนร่วมเชิงจำนนหรือการถอนตัวออกจากการเมือง เมื่อประชาชนไม่กล้าตรวจสอบหรือแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง ระบบการเมืองยอมสูญเสียข้อมูลสะท้อนกลับและกลไกถ่วงดุลจากสังคม ขณะเดียวกัน ความเจ็บปวดถูกตีความผิดว่าเป็นการยอมรับนโยบายหรือการใช้อำนาจ ทั้งที่แท้จริงอาจเกิดจากความหวาดกลัว

อย่างไรก็ตาม ความกลัวมิใช่อารมณ์ที่ไร้ประโยชน์ เพราะสามารถเตือนให้บุคคลระมัดระวังต่อภัยที่แท้จริง ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อความกลัวถูกขยายเกินข้อเท็จจริงหรือถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง การลดหย่อนคดีจึงต้องอาศัยทั้งการสร้างพื้นที่สาธารณะที่ปลอดภัย การคุ้มครองสิทธิในการแสดงออก ความโปร่งใสของรัฐ และการพัฒนาความกล้าหาญทางจริยธรรมของพลเมืองในการยืนหยัดต่อหลักความถูกต้อง

5. การสังเคราะห์ความสัมพันธ์ของอคติ 4 กับคุณภาพการมีส่วนร่วมทางการเมือง

จากการวิเคราะห์ พบว่า อคติทั้งสี่มิได้ทำงานแยกขาดจากกัน หากสามารถเชื่อมโยงและเสริมแรงเป็นวงจร ฉันทาคติสร้างความผูกพันต่อฝ่ายตน โทษาคติสร้างความเกลียดชังต่อฝ่ายตรงข้าม โมหาคติทำให้เลือกเชื่อข้อมูลที่สนับสนุนความรักและความชังนั้น ขณะที่ภายภาคทำให้บุคคลหวาดกลัวต่อการสูญเสียสถานะ ผลประโยชน์ หรือความปลอดภัยหากฝ่ายตรงข้ามมีอำนาจ วงจรดังกล่าวทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองเปลี่ยนจากการใช้เหตุผลและมุ่งประโยชน์สาธารณะ ไปสู่การปกป้องอัตลักษณ์ การต่อต้านฝ่ายตรงข้าม และการตัดสินใจภายใต้ข้อมูลกับอารมณ์ที่เอนเอียง

ดังนั้น คุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงไม่อาจประเมินจากจำนวนผู้ใช้สิทธิหรือความถี่ของกิจกรรมทางการเมืองเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมนั้นตั้งอยู่บนข้อมูลที่ถูกต้อง การใช้เหตุผล ความเป็นกลาง และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือไม่ การพัฒนาประชาธิปไตยจึงต้องดำเนินการควบคู่กันสองระดับ ได้แก่ การพัฒนาสถาบันและสภาพแวดล้อมข้อมูลภายนอกให้โปร่งใสและเป็นธรรม และการพัฒนาคุณภาพภายในของพลเมืองให้มีสติ ปัญญา และความสามารถในการรู้เท่าทันอคติของตนเอง อันเป็นฐานสำคัญของ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ที่บทความนี้สังเคราะห์ขึ้น

การสังเคราะห์ภาพรวม: อดติ 4 ในฐานะระบบพฤติกรรมทางการเมือง

เมื่อพิจารณาอดติทั้งสี่ร่วมกัน จะเห็นได้ว่า อดติ 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมด้านจริยธรรมของปัจเจกบุคคล หากสามารถพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงพฤติกรรมทางการเมืองที่อธิบายกลไกภายในของประชาชนตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การตีความสถานการณ์ การประเมินตัวแสดงทางการเมือง ไปจนถึงการตัดสินใจและการแสดงออกทางการเมือง อดติแต่ละประเภททำหน้าที่แตกต่างกันแต่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง กล่าวคือ ฉันทาคติ ก่อให้เกิดความเอนเอียงจากความชอบและความผูกพันต่อกลุ่ม โทษาคติ ผลักดันความเกลียดชังและการปฏิเสธฝ่ายตรงข้าม โมหาคติ ทำให้การรับรู้และการตีความข้อมูลคลาดเคลื่อน ขณะที่ ภัยาคติ กำกับกับการตัดสินใจภายใต้ความหวาดกลัวและความไม่มั่นคง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2556; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2560)

ในเชิงกระบวนการ อดติ 4 สามารถอธิบายเป็นลำดับของระบบพฤติกรรมทางการเมืองได้ 3 ระดับ ได้แก่ การรับรู้ (Perception) การตีความ (Interpretation) และ การตัดสินใจกับการกระทำ (Decision and Action) ในระดับการรับรู้ ฉันทาคติและโทษาคติทำหน้าที่คัดเลือกข้อมูลที่สอดคล้องกับความรักหรือความชังของบุคคล ในระดับการตีความ โมหาคติทำให้ข้อมูลถูกจัดความหมายภายใต้ความเชื่อเดิมหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ส่วนในระดับการตัดสินใจ ภัยาคติอาจทำให้บุคคลเลือกทางที่ปลอดภัยต่อตนเอง มากกว่าทางที่สอดคล้องกับหลักความถูกต้องและประโยชน์สาธารณะ กระบวนการดังกล่าวสะท้อนว่า อดติทั้งสี่มิได้ทำงานแยกขาดจากกัน หากสามารถส่งเสริมและขยายผลซึ่งกันและกันจนกลายเป็นวงจรพฤติกรรมทางการเมือง

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดในจิตวิทยาและรัฐศาสตร์ร่วมสมัย จะพบว่าอดติ 4 มีความสอดคล้องกับกลไกหลายประการ ได้แก่ Affect Heuristic และ In-group Bias ในมิติฉันทาคติ Affective Polarization และ Out-group Bias ในมิติโทษาคติ Confirmation Bias, Motivated Reasoning และข้อจำกัดทางการรู้คิดในมิติโมหาคติ ตลอดจน Authority Bias, Conformity และ Spiral of Silence ในมิติภัยาคติ (Tversky & Kahneman, 1974; Sunstein, 2009; Iyengar & Westwood, 2015) อย่างไรก็ตาม หลักอดติ 4 มีจุดเด่นที่มีได้เพียงอธิบายรูปแบบความผิดพลาดทางความคิด แต่ยังชี้ให้เห็นรากฐานทางอารมณ์และคุณธรรมที่ต้องได้รับการรู้เท่าทันและขัดเกลา

จากมุมมองรัฐศาสตร์กระแสหลัก พฤติกรรมการเมืองมีส่วนร่วมทางการเมืองมักได้รับการอธิบายผ่านปัจจัยภายนอก เช่น สถาบันการเมือง ระบบเลือกตั้ง ทรัพยากรของพลเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง และโครงสร้างอำนาจ แม้ปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญ แต่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างเพียงพอว่าเหตุใดประชาชนที่อยู่ภายใต้โครงสร้างเดียวกันจึงรับรู้ข้อมูล ตีความเหตุการณ์ และตัดสินใจทางการเมืองแตกต่างกันอย่างมาก อดติ 4 จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวด้วยการชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมทางการเมือง

ยังขึ้นอยู่กับคุณภาพของจิตสำนึก ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ และระดับการรู้เท่าทันความลำเอียงของแต่ละบุคคล (Lau & Redlawsk, 2001; Slovic et al., 2007)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ถูกครอบงำด้วยอคติอาจมีปริมาณสูง แต่มีคุณภาพต่ำ กล่าวคือ ประชาชนอาจออกไปใช้สิทธิ แสดงความเห็น หรือเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองอย่างเข้มข้น แต่หากการกระทำดังกล่าวตั้งอยู่บนความกลัวที่ไม่มีเงื่อนไข ความเกลียดชัง ข้อมูลบิดเบือน หรือความหวาดกลัว ก็อาจส่งผลให้การแบ่งขั้วรุนแรงขึ้น ลดพื้นที่ของการสนทนา และบั่นทอนกลไกตรวจสอบอำนาจ ดังนั้น การประเมินประชาธิปไตยจึงไม่ควรพิจารณาเฉพาะจำนวนผู้เข้าร่วมหรือความถี่ของกิจกรรมทางการเมือง แต่ควรพิจารณาคุณภาพของการรับรู้เหตุผล ความเป็นกลาง และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมประกอบด้วย

จากการสังเคราะห์นี้ ผู้เขียนเสนอว่า การพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีคุณภาพต้องดำเนินการควบคู่กัน 2 ระดับ ได้แก่ ระดับโครงสร้างภายนอก ซึ่งมุ่งสร้างสถาบันทางการเมืองที่โปร่งใส ระบบข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และพื้นที่สาธารณะที่ปลอดภัย และระดับจิตสำนึกภายใน ซึ่งมุ่งพัฒนาสติ ปัญญา การคิดเชิงวิพากษ์ และความสามารถในการรู้เท่าทันอคติของพลเมือง การเชื่อมโยงสองระดับนี้นำไปสู่การพัฒนา Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ซึ่งบูรณาการอคติ 4 กับแนวคิดพฤติกรรมทางการเมือง เพื่ออธิบายว่าคุณภาพของประชาธิปไตยเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันที่ดี ข้อมูลที่มีคุณภาพ และจิตสำนึกของพลเมืองที่ไม่ถูกครอบงำด้วยความรัก ความชัง ความหลง และความกลัว

ดังนั้น คุณูปการสำคัญของการสังเคราะห์อคติ 4 ในฐานะระบบพฤติกรรมทางการเมือง คือ การขยายขอบเขตการศึกษาการมีส่วนร่วมจากการมุ่งอธิบายว่า ประชาชนเข้าร่วมการเมืองอย่างไร ไปสู่คำถามว่า ประชาชนรับรู้ ตีความ และตัดสินใจภายใต้สภาวะจิตอย่างไร กรอบดังกล่าวทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยมิได้จำกัดอยู่เพียงการปฏิรูปกติกาและสถาบัน หากรวมถึงการพัฒนาพลเมืองให้สามารถใช้สิทธิและเสรีภาพด้วยสติ ปัญญา ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

การสังเคราะห์เชิงพุทธรัฐศาสตร์

การสังเคราะห์เชิงพุทธรัฐศาสตร์ในประเด็น อคติ 4 กับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านพฤติกรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเข้ากับหลักพุทธธรรมที่อธิบายกลไกภายในของจิตมนุษย์ โดยเฉพาะหลักอคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้ การตีความข้อมูล การประเมินตัวแสดงทางการเมือง และการตัดสินใจแสดงออกทางการเมืองของพลเมือง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556)

ในรัฐศาสตร์และจิตวิทยาการเมือง พฤติกรรมของประชาชนไม่ได้ตั้งอยู่บนเหตุผลเชิงคำนวณอย่างสมบูรณ์ หากได้รับอิทธิพลจากอารมณ์ ความเชื่อเดิม และกระบวนการคิดแบบลัดหรือฮิวริสติก แนวคิด Cognitive Bias ซึ่งให้เห็นว่า มนุษย์มักเลือกข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อ ดีความข้อเท็จจริงผ่านกรอบอารมณ์ และตัดสินใจภายใต้ข้อจำกัดทางปัญญา (Tversky & Kahneman, 1974; Kahneman, 2011) ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับหลักอคติ 4 ในระดับโครงสร้าง กล่าวคือ ฉันทาคติสะท้อนความเอนเอียงจากความชอบ โทสาคติสะท้อนการตัดสินใจที่ถูกกำกับด้วยความโกรธและความเกลียดชัง โมหาคติสะท้อนความไม่รู้และความเข้าใจคลาดเคลื่อน ส่วนภยาคติสะท้อนการตัดสินใจภายใต้ความกลัวและแรงกดดัน

อย่างไรก็ตาม การเชื่อมโยงอคติ 4 กับ Cognitive Bias มีได้หมายความว่าแนวคิดทั้งสองมีความหมายตรงกันทุกประการ จิตวิทยาสัมัยใหม่มุ่งอธิบายรูปแบบและกลไกของความผิดพลาดทางการคิดในเชิงประจักษ์ ขณะที่พระพุทธศาสนาอธิบายอคติในฐานะสภาวะจิตที่มีมิติทางจริยธรรม และเสนอแนวทางแก้ไขผ่านการพัฒนาสติ ปัญญา และการรู้เท่าทันกิเลส ความแตกต่างดังกล่าวทำให้พุทธรัฐศาสตร์สามารถเพิ่มเติมมิติที่รัฐศาสตร์พฤติกรรมมักให้ความสำคัญไม่มากนัก คือ มิติของการพัฒนาคุณภาพภายในของพลเมืองควบคู่กับการออกแบบสถาบันและระบบข้อมูลภายนอก

จากมุมมองนี้ อคติ 4 สามารถตีความเป็น กลไกภายในของพฤติกรรมทางการเมืองที่ทำงานอย่างต่อเนื่องในสามขั้นตอน ได้แก่ การรับรู้ การตีความ และการตัดสินใจ กล่าวคือ พลเมืองมีได้รับข้อมูลทางการเมืองอย่างเป็นกลาง แต่เลือกสนใจข้อมูลบางประเภทตามความชอบหรือความชัง จากนั้นจึงตีความข้อมูลผ่านความเชื่อ ความไม่รู้ หรือความหวาดกลัว ก่อนแสดงออกเป็นพฤติกรรม เช่น การลงคะแนนเสียง การสนับสนุนพรรคการเมือง การชุมนุม การเผยแพร่ข้อมูล หรือการถอนตัวจากกิจกรรมทางการเมือง กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ Lodge และ Taber (2013) ที่เห็นว่า ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมักใช้อารมณ์และความเชื่อเดิมเป็นฐานในการให้เหตุผล มากกว่าจะใช้เหตุผลควบคุมอารมณ์อย่างสมบูรณ์

การสังเคราะห์เชิงพุทธรัฐศาสตร์จึงชี้ให้เห็นว่า คุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ควรวัดจากจำนวนผู้ใช้สิทธิหรือความถี่ของกิจกรรมทางการเมืองเพียงอย่างเดียว หากต้องพิจารณาด้วยว่า การมีส่วนร่วมนั้นตั้งอยู่บนข้อมูลที่ถูกต้อง การใช้เหตุผล ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือไม่ ประชาชนอาจมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเข้มข้น แต่หากถูกขับเคลื่อนด้วยความรักดีแบบไร้เงื่อนไข ความเกลียดชัง ข้อมูลบิดเบือน หรือความหวาดกลัว การมีส่วนร่วมดังกล่าวอาจกลับกลายเป็นปัจจัยที่เพิ่มความขัดแย้งและบั่นทอนประชาธิปไตย

จากข้อสังเคราะห์ดังกล่าว บทความนี้เสนอ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน ได้แก่

1. Bias Awareness: การตระหนักรู้และจำแนกอคติที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการตัดสินใจทางการเมือง
2. Mindful Political Cognition: การพัฒนาสติและวิจารณญาณในการรับข้อมูล ตรวจสอบแหล่งข่าว และพิจารณาความเห็นที่แตกต่าง
3. Ethical Political Decision-making: การตัดสินใจทางการเมืองบนฐานของเหตุผล ความเป็นธรรม และประโยชน์สาธารณะ
4. Responsible Political Participation การมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างรับผิดชอบ เคารพสิทธิของผู้อื่น และไม่ใช้ความเกลียดชังหรือข้อมูลบิดเบือนเป็นเครื่องมือ

องค์ประกอบทั้งสี่ทำงานเป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการรู้เท่าทันอคติภายใน ไปสู่การพัฒนากระบวนการรับรู้และการตัดสินใจ ก่อนแสดงออกเป็นพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีคุณภาพ กรอบดังกล่าวมิได้มุ่งให้ประชาชนปราศจากความชอบ ความไม่พอใจ หรือความกลัวโดยสิ้นเชิง แต่เน้นการรู้เท่าทันและไม่ปล่อยให้อารมณ์เหล่านั้นครอบงำการตัดสินใจจนละเลยข้อเท็จจริง ความเป็นธรรม และประโยชน์ส่วนรวม

ในเชิงโครงสร้าง การพัฒนาพลเมืองเพียงด้านเดียวอาจไม่เพียงพอ หากสภาพแวดล้อมทางการเมืองยังเต็มไปด้วยข้อมูลบิดเบือน การใช้อำนาจที่ไม่โปร่งใส และพื้นที่สาธารณะที่ไม่ปลอดภัย ดังนั้น BPP Framework จึงเสนอให้การพัฒนาประชาธิปไตยดำเนินควบคู่กันสองระดับ ได้แก่ ระดับภายใน คือ การพัฒนาสติ ปัญญา คุณธรรม และการรู้เท่าทันอคติของพลเมือง และระดับภายนอก คือ การพัฒนาสถาบันทางการเมือง ระบบสื่อ การศึกษา และกลไกคุ้มครองสิทธิเสรีภาพให้โปร่งใส เป็นธรรม และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างปลอดภัย

คุณูปการสำคัญของการสังเคราะห์เชิงพุทธรัฐศาสตร์จึงอยู่ที่การขยายคำอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองจากการวิเคราะห์โครงสร้างและแรงจูงใจภายนอก ไปสู่การทำความเข้าใจคุณภาพของจิตสำนึก และกระบวนการตัดสินใจภายในของพลเมือง อคติ 4 ทำหน้าที่เป็นทั้งกรอบวิเคราะห์สาเหตุของความลำเอียงและกรอบเชิงคุณค่าสำหรับพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนสติ ปัญญา ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพและยั่งยืน

ข้อเสนอเชิงนโยบายและสังคม

จากการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอคติ 4 กับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง บทความนี้ เสนอว่า การพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพไม่อาจมุ่งเพียงการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมือง

หรือกฎหมายเท่านั้น หากจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพจิตของพลเมืองควบคู่กัน เนื่องจากการรับรู้ การตีความ และการตัดสินใจทางการเมืองล้วนได้รับอิทธิพลจากความลำเอียงภายในของบุคคล ดังนั้น ข้อเสนอเชิงนโยบายจึงควรมุ่งสร้างทั้ง สถาบันที่ดี (Good Institutions) และ พลเมืองที่มีคุณภาพ (Quality Citizens) ไปพร้อมกัน ดังนี้

1. การพัฒนาพลเมืองให้รู้เท่าทันอคติ (Bias-Aware Citizenship)

ภาครัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาพลเมืองควรบูรณาการการเรียนรู้ด้าน การรู้เท่าทันอคติ (Bias Awareness) เข้ากับการศึกษาพลเมือง โดยผสมผสานองค์ความรู้ด้านจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology) กับหลักพุทธธรรมว่าด้วยอคติ 4 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถตระหนักรู้ ตรวจสอบ และกำกับความลำเอียงของตนเองก่อนตัดสินใจทางการเมือง การเรียนรู้ควรมุ่งพัฒนาสติ การคิดเชิงวิพากษ์ การวิเคราะห์ข้อมูล และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง อันจะช่วยลดการตัดสินใจที่เกิดจากความรัก ความชัง ความหลง และความกลัว พร้อมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนเหตุผลและประโยชน์สาธารณะ

2. การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูลข่าวสาร (Media and Information Literacy)

หน่วยงานด้านการศึกษา หน่วยงานกำกับดูแลสื่อ และแพลตฟอร์มดิจิทัลควรร่วมกันพัฒนาหลักสูตรและมาตรการด้าน Media and Information Literacy (MIL) เพื่อยกระดับความสามารถของประชาชนในการตรวจสอบแหล่งข้อมูล วิเคราะห์ข้อเท็จจริง แยกแยะความคิดเห็นออกจากข้อมูลเชิงประจักษ์ และรู้เท่าทันข่าวปลอม การพัฒนาทักษะดังกล่าวจะช่วยลดผลกระทบของโมหาคติและความเอนเอียงทางการรับรู้ ส่งเสริมให้การตัดสินใจทางการเมืองตั้งอยู่บนข้อมูลที่ถูกต้องและตรวจสอบได้

3. การออกแบบพื้นที่การมีส่วนร่วมเชิงไตร่ตรอง (Deliberative Political Participation)

ภาครัฐ องค์กรอิสระ และภาคประชาสังคมควรสนับสนุนเวทีการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นบนฐานของเหตุผล ความเคารพซึ่งกันและกัน และข้อมูลที่ตรวจสอบได้ ตามแนวคิด Deliberative Democracy การออกแบบพื้นที่สาธารณะเช่นนี้จะช่วยลดผลของโทสะคติ ส่งเสริมการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง และสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่เน้นการแสวงหาฉันทามติ มากกว่าการเผชิญหน้าและการแบ่งขั้วทางการเมือง

4. การบูรณาการพุทธธรรมกับการพัฒนาภาวะผู้นำและธรรมาภิบาล

การพัฒนาผู้นำทางการเมือง ผู้บริหารภาครัฐ และผู้นำองค์กร ควรบูรณาการหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะ สติ (Mindfulness) ปัญญา (Wisdom) และ อุเบกขา (Equanimity) เข้ากับหลักธรรมาภิบาล เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการตัดสินใจอย่างรอบคอบ เป็นธรรม และปราศจากอคติ การพัฒนาผู้นำ

ในลักษณะดังกล่าวจะช่วยยกระดับความชอบธรรมของสถาบันทางการเมืองและเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อระบบประชาธิปไตย

5. การพัฒนานโยบายสาธารณะบนฐาน BPP Framework

บทความนี้เสนอให้ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) เป็นกรอบอ้างอิงสำหรับการออกแบบนโยบายด้านการพัฒนาพลเมือง โดยครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การตระหนักรู้อคติ (Bias Awareness) การรับรู้ทางการเมืองอย่างมีสติ (Mindful Political Cognition) การตัดสินใจเชิงจริยธรรม (Ethical Political Decision-making) และ การมีส่วนร่วมอย่างรับผิดชอบ (Responsible Political Participation) กรอบดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาพลเมือง การฝึกอบรมผู้นำ การพัฒนาสื่อสาธารณะ ตลอดจนการออกแบบโครงการสร้างเสริมประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

6. ข้อเสนอสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างอคติ 4 กับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในกลุ่มประชากรที่หลากหลาย รวมทั้งพัฒนาเครื่องมือวัดระดับอคติทางการเมืองบนฐานพุทธจิตวิทยา และตรวจสอบความตรงของ BPP Framework ผ่านการวิจัยเชิงปริมาณและการสร้างแบบจำลองสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling: SEM) เพื่อยืนยันความเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีและเพิ่มศักยภาพในการประยุกต์ใช้ด้านการกำหนดนโยบายสาธารณะและการพัฒนาประชาธิปไตยในบริบทสังคมไทย

สรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า อคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ มิได้เป็นเพียงหลักธรรมด้านจริยธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตส่วนบุคคล หากแต่สามารถยกระดับเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงพุทธรัฐศาสตร์ (Buddhist Political Science Framework) ที่อธิบายกลไกภายในของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเป็นระบบ โดยอคติทั้งสี่ทำหน้าที่กำหนดการรับรู้ การตีความข้อมูล และการตัดสินใจของพลเมือง ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อรูปแบบและคุณภาพของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

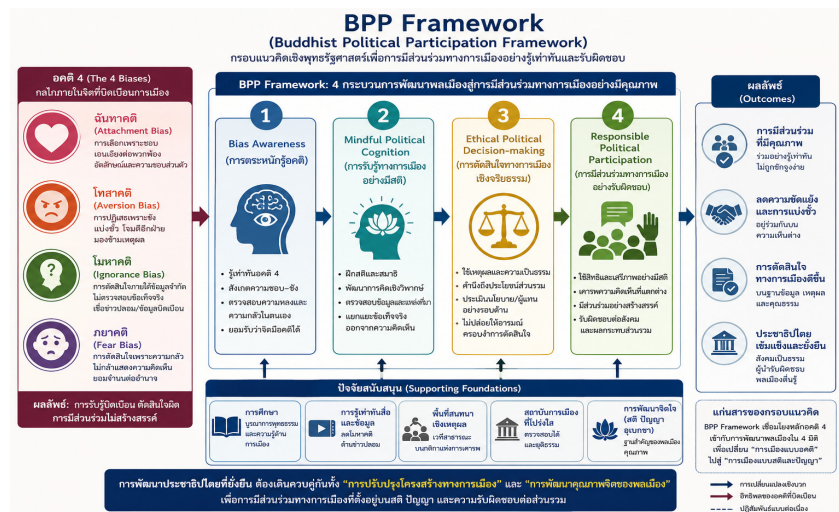
การสังเคราะห์ร่วมกับแนวคิดด้าน Political Behavior และ Cognitive Bias ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนมิได้ตั้งอยู่บนเหตุผลเชิงตรรกะเพียงอย่างเดียว หากได้รับอิทธิพลจากอารมณ์ ความเชื่อเดิม อัตลักษณ์ และความหวาดกลัว ซึ่งแสดงออกผ่านการเลือกตั้งบนฐานความชอบส่วนบุคคล การแบ่งขั้วทางการเมือง การเลือกเสพข้อมูลแบบเลือกสรร การแพร่กระจายข้อมูลบิดเบือน

และการหลีกเลี่ยงการแสดงความคิดเห็นในพื้นที่สาธารณะ ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนความสอดคล้องระหว่างหลักอคติ 4 กับแนวคิดด้านจิตวิทยาการรู้คิดและพฤติกรรมทางการเมืองร่วมสมัย (Kahneman, 2011; Lodge & Taber, 2013)

ข้อค้นพบสำคัญของบทความคือ การพัฒนาประชาธิปไตยไม่อาจมุ่งเน้นเพียงการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองหรือการออกแบบสถาบันที่มีประสิทธิภาพ หากจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพภายในของพลเมืองควบคู่กัน เพราะแม้สถาบันทางการเมืองจะมีความเข้มแข็งเพียงใด หากการตัดสินใจของประชาชนยังถูกรบงการด้วยความรัก ความชัง ความหลง และความกลัว การมีส่วนร่วมทางการเมืองก็อาจไม่สามารถนำไปสู่ประโยชน์สาธารณะหรือการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีคุณภาพได้

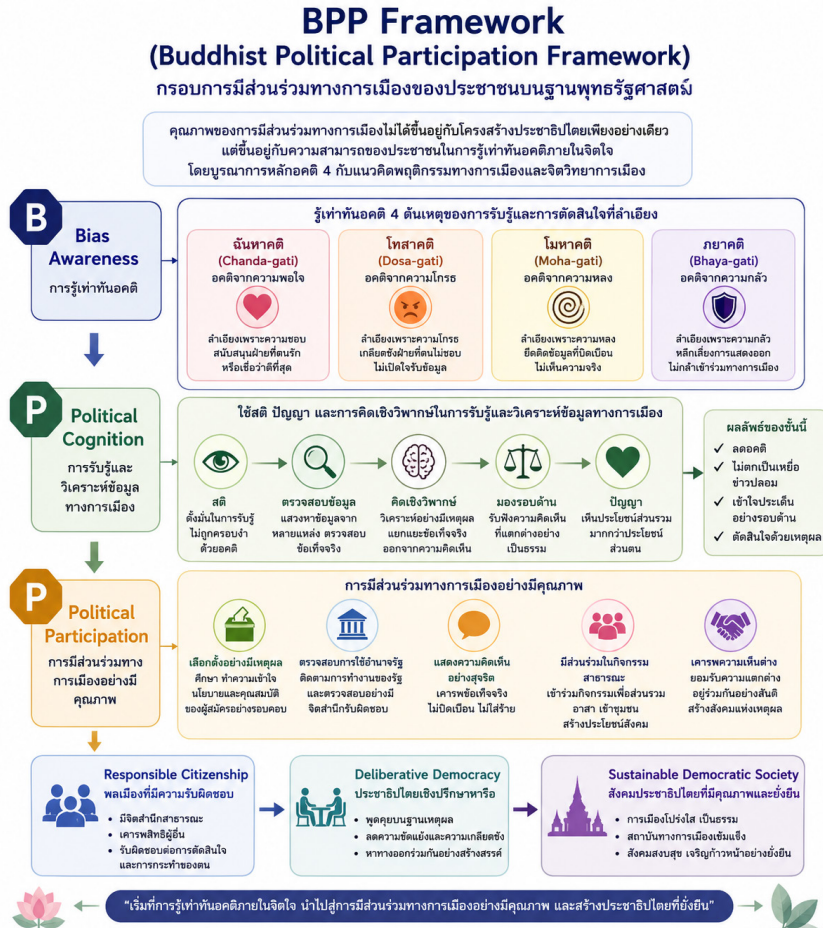
จากการสังเคราะห์ดังกล่าว บทความนี้จึงเสนอ Buddhist Political Participation Framework (BPP Framework) เป็นองค์ความรู้ใหม่ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอคติภายใน กระบวนการรับรู้ การตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีคุณภาพ กรอบแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การสร้างประชาธิปไตยที่ยั่งยืนต้องดำเนินควบคู่กันทั้งการพัฒนาสถาบันทางการเมือง ระบบข้อมูลสาธารณะที่โปร่งใส และการพัฒนาพลเมืองให้มีสติ ปัญญา การคิดเชิงวิพากษ์ และความสามารถในการรู้เท่าทันอคติของตนเอง

ดังนั้น คุณูปการสำคัญของบทความนี้มีใช้เพียงการประยุกต์หลักอคติ 4 มาอธิบายพฤติกรรมทางการเมือง หากแต่เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ระหว่างพระพุทธศาสนา รัฐศาสตร์ และจิตวิทยาการเมือง เพื่อเสนอกรอบการวิเคราะห์ใหม่ที่สามารถอธิบายทั้งมิติของโครงสร้างและมิติของจิตสำนึกพลเมือง อันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและประชาธิปไตยที่มีคุณภาพและยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดเชิงพุทธรัฐศาสตร์เพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างรู้เท่าทันและรับผิดชอบ

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- บุญเสริม นาคสาร. (2548). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน: ผลในทางปฏิบัติเมื่อครบรอบหกปีของการปฏิรูปการเมือง. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ. (2549). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ภูมิอินทร์ สิงห์ขวาลา. (2548). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดขอนแก่น. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- วรารณ คณสุวรรณ. (2566). ข่าวปลอมทางการเมืองบนเฟซบุ๊กในช่วงการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2562. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2553). อคติ. ใน สารานุกรมศัพท์ปรัชญาและศาสนา. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. (2564). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2566). รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย. สถาบันพระปกเกล้า.
- Thai PBS News. (5 สิงหาคม 2566). อัลกอริทึมอาจไม่ใช่ต้นเหตุหลักของการแบ่งขั้วทางการเมือง. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/330324>
- ธรรมธรา. (2552). อคติ 4: หลักคิดเพื่อความเป็นธรรม. สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง). ผลิตซ้ำ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2560). พุทธจิตวิทยา: การประยุกต์พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2551). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (เล่ม 23 ขุททกนิกาย อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต). มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Almond, G. A., & Verba, S. (1963). The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton University Press.
- Bartels, L. M. (2002). Beyond the running tally: Partisan bias in political perceptions. Political Behavior, 24(2), 117-150.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., & Stokes, D. E. (1960). The American voter. John Wiley & Sons.
- Collins, R. (1975). Conflict sociology: Toward an explanatory science. Academic Press.

- Dalton, R. J. (2014). *Citizen politics: Public opinion and political parties in advanced industrial democracies* (6th ed.). CQ Press.
- Huddy, L., Mason, L., & Aarøe, L. (2015). Expressive partisanship: Campaign involvement, political emotion, and partisan identity. *American Political Science Review*, 109(1), 1-17.
- Iyengar, S., & Westwood, S. J. (2015). Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization. *American Journal of Political Science*, 59(3), 690–707.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Lau, R. R., & Redlawsk, D. P. (2001). Advantages and disadvantages of cognitive heuristics in political decision making. *American Journal of Political Science*, 45(4), 951-971.
- Lodge, M., & Taber, C. S. (2013). *The rationalizing voter*. Cambridge University Press.
- Milbrath, L. W., & Goel, M. L. (1977). *Political participation: How and why do people get involved in politics?* Rand McNally.
- Slovic, P., Finucane, M. L., Peters, E., & MacGregor, D. G. (2007). The affect heuristic. *European Journal of Operational Research*, 177(3), 1333–1352.
- Sunstein, C. R. (2009). *Going to extremes: How like minds unite and divide*. Oxford University Press.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131.
- Verba, S., & Nie, N. H. (1972). *Participation in America: Political democracy and social equality*. Harper & Row.
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press.